Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi ve Gagauz Türkleri

Yard.Doç.Dr. Yonca ANZERLİOĞLU*

Özet: Türk Ocakları'nın kapanması sonrasında 1931 yılında Bükreş Elçiliğine atanan Hamdullah Suphi görevine başladığı andan itibaren Dobruca ve Besarabya'da yaşayan Gagauz Türkleri ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Onlar için okullar açtırmış ve Gagauz gençlerinin Türkiye'de öğrenim görmesini sağlamıştır. Onların Türklük bilincine ulaşmalarını ve Türkiye Türkleri ile yakın temas halinde bulunmalarını ve hatta Türkiye'ye iskan edilmelerini sağlamak için çalışmıştır. Ancak, II. Dünya Savaşı'nın çıkması bu düşüncesini hayata geçirmesini engellemişse de onun faaliyetlerinin Gagauz Türkleri için büyük önem arz ettiği tarihi bir gerçektir.

Anahtar Kelimeler: Bükreş Büyükelçiliği, Hamdullah Suphi, Gagauzlar, Hıristiyan Türkler

Giriş

Balkanlarda Osmanlı idaresinin sona ermesinin ardından genç Türkiye Cumhuriyeti ile Gagauz Türklerinin ilk temasları 1930'lu yıllara rastlamaktadır. Bu ilginin ortaya çıkışında Türk Ocakları başkanı Hamdullah Suphi'nin[1] 20.5.1931 tarihli Bakanlar kurulu kararnamesi ile Bükreş'e Birinci sınıf Orta Elçi (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030. 8.01.02.19.30.8.) olarak atanmasının etkisi oldukça önemlidir.

Türk Ocakları'nın kapanmasının ardından kendisine Belgrad, Bükreş ve Kahire elçilikleri teklif edilen Hamdullah Suphi, tam on üç yıl Türkiye'yi başarı ile temsil edeceği Bükreş'i tercih etmiştir. Birinci sınıf orta elçi olarak göreve başlamasından tam sekiz yıl sonra 28.6.1939 tarihinde büyükelçiliğe terfi eden (B.C.A.030.01.02.87.62.7) Hamdullah Suphi'nin anılarını kaleme alan Mustafa Baydar'a göre onun bu tercihinde Romanya'da yaşayan Müslüman ve Hıristiyan Türklerin varlığının ve onlara hizmet etme isteğinin etkisi vardır (Baydar 1968: 155-6).

Elçilik görevi süresince Romanya ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerde samimi bir havanın yaratılmasında birinci derecede etkili olan Hamdullah

*Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü / ANKARA
yonca@hacettepe.edu.tr

© Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı

Suphi'nin katkılarıyla 1933 Ekim'inde "Türkiye-Romanya Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaşma Antlaşması"nın imzalanmasının ardından kişisel gayretleriyle Bükreş'te büyük bir Türk mezarlığı yapılmasını sağlamıştır. Bunun dışında Romen Milli Eğitim Bakanlığı kanalıyla, Müslüman Türk cemaati'nin Mecidiye'deki *Seminarul Musulman* adlı yüksek okulunda Arap alfabesinin terk edilerek Türk alfabesinin kabul edilmesini ve Türk tarihi dersinin ve Fransızca'nın müfredata konulmasını temin etmiş ve ayrıca öğrencilerin kılık kıyafetiyle de ilgilenmeyi ihmal etmemiştir (BC.A. 030. 10. 247.668.14; Dağıstan 2002: 819-820, Argunşah 2001: 143). Romanya'da yaşayan Müslüman Türk toplumu dışında Gagauz Türkleriyle de yakından ilgilenen Hamdullah Suphi, Bükreş'te bulunduğu sürece Gagauzların yaşadığı yerleri dolaşarak Hıristiyan Türk topluluğunun içinde bulunduğu duruma yönelik tespitlerde bulunmuş ve bu tespitler doğrultusunda Romen hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimleri sayesindedir ki bir çok Gagauz kasaba ve köyünde Türkçe öğretim yapan okul açılmış, öğretmen tayin edilmiş ve Türkiye'den kitaplar getirtilmiştir (Tevetoğlu, 1986: 205-207: Ülküsal, 1966: 62-63; Baydar 1968: 157).

Büyükelçi olarak Hamdullah Suphi'nin Gagauz Türklerine yönelik faaliyetleri ile ilgili ikinci el kaynaklarda bazı bilgiler yer almaktaysa da detaylı bir veri sunmadıkları söylenebilir. Ancak, birinci el kaynak durumundaki arşiv belgelerinden o günün şartlarında Romanya Büyükelçiliğinin, dolayısıyla Hamdullah Suphi'nin, Gagauz Türklerine yönelik faaliyetlerini değerlendirebilmek mümkündür. Bu bağlamda, aşağıda Hariciye Vekaleti evrakı arasında yer alan bizzat Hamdullah Suphi tarafından hazırlanan *Gagauz Türkleri* başlıklı rapor irdelenmeye çalışılacaktır. Ancak, adı geçen bu rapordan önce yine Gagauz Türklerine yönelik olarak Köstence ve Varna Konsoloslukları tarafından hazırlanan raporlara da konu bütünlüğü açısından değinilmesinin gerekli olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Köstence ve Varna Konsoloslukları Raporlarında Gagauz Türkleri

Hariciye Vekaleti kanalıyla Başvekalete sunulan 1930 yılına ait raporlardan ilki, 14.10.1930 tarihli 1228/189 numaralı olup, Köstence Konsolosu M. Ragıp imzalıdır. Konsolos, raporuna şu cümle ile başlamaktadır: "*Romanya'nın Beserabya ve Dobruca kıtalarında, Bulgaristan'ın Varna Sancağında (Gagauz) denilen küçük bir kısım halk vardır ki ana dili Türkçe, mezhebi de Hıristiyan Ortodokstur*. (B.C.A. 030.10.246.666.30: 2)." Beş altı asır Türk idaresi altında kalan bu topraklarda yaşayan diğer Türklerden itikatça ayrılarak Hıristiyanlığı seçen ve "*asıl menşeinden bugün de bihaber*" bulunan bu topluluk, Köstence Konsolosunun dikkatini çekmiş ve Gagauzlar denilen Türkçe konuşan bu Hıristiyan topluluk hakkında bir araştırmaya girişmiştir. Yaptığı araştırmalar sonucunda *Varna Asarı Atika Cemiyeti*'nin yayınladığı

İzvestia mecmuasının 1909 yılı 2 numaralı nüshasında yer alan Gagauzların kökenleri ile ilgili yapılan araştırmalara dair G. Dimitrov'un bir makalesini incelemiştir. Bu bağlamda, Gagauzların kökenlerine dair ilk araştırmaların Gaspodin Oçakov ile Kırımski tarafından yapıldığını beyan ile bu araştırmaların her ikisinin de Gagauzların Uz yani Oğuz aslından geldiğini ileri sürdüğünü vurgulayıp, "*Gagauzların Türkülerinde öz ilinden bahis vardır*" dedikten sonra "*bu küçük kabile hakkında tarihlerde hiçbir söz geçmemiştir; bu da o kabilenin kemiyet ve keyfiyet itibariyle gayet ehemmiyetsiz olmasından ileri gelmiştir*." (B.C.A. 030.10.246.666.30: 2) denilmektedir.

Raporunda *küçük bir kabile* olarak adlandırdığı Gagauz Türklerinin tarih sayfalarında yer almamasını *kemiyet ve keyfiyet* olarak önemsizliklerine bağlayan konsolos, bundan sonra ise Radlof, İreçek, Pupesku Doktorof, Karamzin, Jak Duvitri'nin Gagauzların kökenlerine yönelik araştırmalarına yer vermiştir. Son olarak ise Gagauzların güncel durumlarına yer verilmektedir. Raporda Konsolos M.Ragıp, Dobruca'daki Gagauz nüfusunun 20.000, Beserabya' da 30.000 ve Varna'da da 7000 olduğunun tahmin edildiğini belirtmekte ve adı geçen yerlerdeki iskan durumu hakkında şu bilgiyi vermektedir: "*Dobruca'dakiler ekseriyetle Kavarna, Balçık, Kokarca ve Yenice köylerinde sakindirler; esasında hepsi Dobruca'da otururken Beserabya'nın Bucak kısmı Rus istilasına uğradığı vakit, Nogay Türklerinden boşalan araziye Dobruca'dan büyük bir kısım Gagauzlarla Bulgarlar giderek orada kalmışlardır. Dobruca'nın Mangalya sahillerinden itibaren Varna sahillerine kadar Gagauzlar öbek öbek yayılmıştır. Burgaz tarafında da pek az bir kısım var ise de tamamile Rumlaşmış, kendisini unutmuştur. Bugün kendisini Rum ırkına mensup bilmektedir. Beserabya'dakiler dahi kendilerini İslav gibi tanımakta ve Türk Devleti'nin bu kıtayı teshiri üzerine kendi İslav dilini bırakarak Türk dilini almış olduklarını zannetmektedirler*" (B.C.A. 030.10.246.666.30: 2). Gagauzların konuştukları dil ile ilgili olarak ise "*öz aileleri içinde söyledikleri dil, Deli-Orman Türk lehçesidir*". Genellikle ziraat, ticaret ve muhtelif küçük sanatlarla uğraşanların dışında aralarında az çok zengin olanların da var olduğu Gagauzlar, "*ilim ve hüner ve temeddün sahalarında sair ecnebi memleketlerdeki Türklerle aynı seviyede, aynı hal ve vaziyettedirler*" (B.C.A. 030.10.246.666.30: 7)

Köstence Konsolosunun ardından 12.3.1932 tarihinde Varna konsolosluğundan da Ankara'ya bir rapor gönderilmiştir. 1640/58 numaralı bu raporun giriş cümlesi oldukça ilgi çekicidir. Aşağıda yer verilen bu cümlelerden, Varna Konsolosunun göreve başlayana kadar Gagauz Türkleri ile ilgili pek fazla bir bilgi birikimine sahip olmadığı izlenimi edinilmektedir;

"*Bu konsolosluk havzasında, mezhepleri Ortodoks, Türkçe konuşur, pek çok köylü halkına buraya birkaç ay evvel tayin edildiğim zaman tesadüf etmiş ve*

bu halkın miktarları ile menşeleri, adetleri ile ibadetleri ve tahsilleri ile meylettikleri milliyet hakkında layıkı ile tetkikatta bulunmayı bir vazife telakki eylemiş idim." (B.C.A. 030.10.246.666.30: 7)

Varna Konsolosunun bu cümlelerinden tıpkı Köstence Konsolosu gibi onun da belirli bir araştırmaya yöneldiği ve bu araştırma sonucunda Gagauz Türkleri ile ilgili başta kökenleri olmak üzere bir bilgi birikimine ulaştığı anlaşılmaktadır. Her şeyden önce yazılı literatüre dayalı olarak yapılan araştırma sırasında, Bulgar tarihine ait eserlerde, Osmanlı öncesi Balkanlar'daki Türk varlığına yönelik bilgilere rastlandığı anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda, Peçenek ve Kuman Türklerinin Tuna nehrinin batı ve doğusunda on binlerce kişilik ordularıyla Bizanslılara karşı savaştıklarına dair bilgilere tesadüf ettiğinden bahseden Varna Konsolosu, daha sonra Köstence Konsolosunun atıfta bulunduğu *Varna Asarı Atika Cemiyeti* tarafından çıkarılan (1909) *İzvestiya* mecmuasındaki Dimitrof'un makalesine müracaat etmiştir. Bu kaynakta bahsi geçen farklı bilim adamlarının hemen hepsinin, Gagauzların köken olarak Uz-Oğuz Türklerine dayandıkları konusunda hem fikir olduklarını beyan eden Konsolos, tetkikleri sonucunda bölgede yaşayan Gagauzların sayısını Varna ile Şumnu arasında 10.000'e yakın olarak vermektedir. Ayrıca, toplu bir halde yaşayan Gagauzların ağırlıklı olarak köylü nüfusa dayandığını ifade etmekte, eski ve yeni Bulgar istatistiklerinde Gagauzların ayrı bir sütunda belirtilmeyip Bulgaristan Türkü camiası arasına karıştırılmış olduğunu vurgulamaktadır.

Bunun dışında, Gagauzlar, kendilerini Türklerle "*bir menşeden addedmezler veya addederler de bu hissiyatlarını söylemek istemezler*" dedikten sonra, Türkçe konuşan Ortodoks nüfusa yönelik genel bir söylem haline gelen *dininizi mi yoksa dilinizi mi verirsiniz* teklifi karşısında Gagauzların, dinleri yerine dillerini vererek Türkçe konuşmak zorunda kaldıkları inancına sahip olduklarına dikkat çekmektedir.

Bu durum karşısında bu bölgenin Türk -*kastedilen Osmanlı yönetimidir*- hakimiyetine girmesiyle, Bizans'ın etkisi ile çok önceleri Ortodoks olan Türkçe konuşan bir Oğuz topluluğu ile karşılaştıklarının altını çizen Varna Konsolosu, Gagauz köylerini ziyareti sonrasında, Gagauzların oldukça mükrim, misafirperver, şakacı ve hoşsohbet olduklarını ve yaşlıların sohbetlerini dinlerken kendisini Anadolu'nun bir köyünde zannettiğini belirtmektedir (B.C.A. 030.10. 246.666.30: 13). Bunun dışında Bulgarların son bir iki seneden beri Gagauz Türklerine olan ilgisinin arttığına değinen Konsolos, yaşlı Gagauzların hiç Bulgarca bilmedikleri halde gençler arasında bunun tam tersi bir durumun söz konusu olduğunu belirtmektedir. Yine bu konu ile ilgili olarak 26.1.1932 tarihinde Bulgar Eğitim Müfettişi Kostof'un Varna'da yapmış olduğu bir konuşmada Gagauz gençlerinin hemen hepsinin Bulgarcayı öğrendikleri ve gençlerin

Bulgar toplumu bünyesine böylelikle dahil edildiğine vurgu yaptığını dile getiren Konsolos, aralarında Türkçe okuyup yazmaya meyledenlerin varlığına dair bilgiler elde ettiyse de, Bulgar etkisi altında bunun gerçekleşeceğine ihtimal vermediğini ifade etmektedir (B.C.A. 030.10. 246.666.30: 14).

Sonuç olarak, Varna Konsolosu Romanya, Besarabya ve Bulgaristan'da yaşayan Gagauz Türkleri ile ilgili daha sonra Hamdullah Suphi'nin de ısrarla üzerinde duracağı ilginç bir teklifte bulunmaktadır: "*Bu Hıristiyan Türkler memleketimize celbettikleri ve aynı nesilden olan Anadolu Türkler ile ihtilatları temin olunabildiği taktirde Oğuz neslinden bir kütlenin Bulgarlaştırılmasının önüne geçilmiş olmakla beraber neslimize dolayısıyla tarihimize pek büyük bir hizmet ifa edilmiş olunur*" (B.C.A. 030.10.246.666.30: 14).

Köstence ile Varna Konsoloslarının, Hamdullah Suphi Romanya'ya elçi olarak atanmadan önce, Gagauzlar ile ilgili yaptıkları kişisel araştırma ve gözlemlerden elde ettikleri bilgiler bu şekildeyken, özellikle Varna Konsolosunun bu Hıristiyan topluluğun Anadolu'ya yerleştirilebileceği fikrinden bahsetmesi, gerçekten de ilgi çekicidir.

Ancak, Balkan savaşlarından itibaren, özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkeye hızlı bir göç hareketinin olması bir anlamda genç Cumhuriyetin nüfusunu artırma açısından bir dereceye kadar olumlu dahi karşılanmıştır denilebilir (Geray 1964; Ağanoğlu 2001: 275 Tüzün 1998. 62). Bu bağlamda, Romanya'da yaşayan Müslümanların Türkiye'ye göç ettirilmesi meselesi, bir dönem Türk dışişlerini meşgul etmiştir (B.C.A. 30.18.1.2.69.84.6; B.C.A. 30.18.1.2.64.31.8; B.C.A. 30.18.1.279.82.2; B.C.A. 30.10.0.0.246.667.10). Böyle bir göç hareketi çerçevesinde Müslümanların dışında Hıristiyan Türklerin de ülkeye yerleştirilmesini isteyen (Nayır 1936: 105-110) bir görüşün ortaya çıktığını belirtmek yanlış olmasa da, daha kısa bir süre önce, yani 1923 yılında Lozan Barış Antlaşmasının imzalanması sürecinde, Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan nüfus mübadelesi protokolü gereğince, kendilerinin Türk olduklarını beyan eden Karamanlı Ortodoks Türklerin bu mübadeleye tabi tutularak Yunanistan'a gönderildikleri bilinmektedir. Bu durumda, aradan geçen yedi yıl sonunda bir dışişleri mensubunun ve aşağıda da görüleceği üzere Türk Büyükelçisinin aynı teklifte bulunarak Gagauz Türklerinin Anadolu'ya yerleştirilmesi fikrini savunması, gerçekten de dikkat çekicidir.

Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi'nin 1932 Yılında hazırladığı raporda Gagauz Türkleri

1931 yılında Romanya Elçiliği görevine getirilen Hamdullah Suphi, göreve başladıktan sonra yukarıda da değinildiği gibi Romanya'da yaşayan Müslüman Türk toplumunun durumları ile yakından ilgilendiği kadar, Gagauzlarla da ilgilenmeyi ihmal etmemiştir. Bu ilgisi dahilinde göreve başladığı ilk bir yıl

içinde gerçekleştirdiği faaliyetlerine yer verdiği *Gagauz Türkleri* başlıklı raporunu 18.01.1932 tarihinde Ankara'ya göndermiştir.

Gagauzlarla ilgili yazılı literatürde yer alan bilgiler dışında kendi ifadesiyle "*bilhassa Gagauzlar hakkında uzun senelerden beri tetkikatta bulunmuş zevattan*" elde ettiği bilgilere yer verdiği bu rapor incelendiğinde, genel olarak Gagauz Türklerinin tarihi, yaşadıkları yerler, fiziki görünüşleri, istatistiki bilgiler, adetleri, Romen toplumu içindeki yerleri ve Türkiye'nin Gagauz Türkleri için neler yapabileceğine dair bilgilerin yer aldığı görülür.

Her şeyden önce Hamdullah Suphi raporuna şu şekilde bir başlangıç yapmaktadır: "*Beserabya ile Dobruca, Bulgaristan ve Şarki Trakya'da sakin "Gagavuz" isminde ana dilleri Türkçe olan bir halk vardır. Bunlardan şarki Trakya'da yaşayanlar, Hacı Adil Bey'in Edirne Valiliği esnasında Bulgaristan'a hicrete icbar edilmiştir.*" (B.C.A. 030.10.246.666.30: 16).

Hamdullah Suphi, en kalabalık Gagauz iskanının Beserabya'da olduğuna vurgu yaptıktan sonra Rus istatistiklerine göre, Çarlık idaresi döneminde Gagauz nüfusunun 70.000 olarak gösterildiğini belirtmektedir. Fiziki görünüş, lehçe ve ahlâk bakımından Gagauzları Rumeli Türklerine benzeten Hamdullah Suphi, Dobruca ve Bulgaristan'da yaşayan diğer Türkler gibi "*beyaz çehreli, orta veya ortadan daha yüksek boyludurlar ve Kafkas ırkı şemailini haizdirler. Aralarında pek çok kumrallara tesadüf olunur. Gayet yakışıklı güzel insanlardır*" (B.C.A. 030.10.246.666.30: 16) demektedir.

Köstence, Mankalya ve Balçık kahvelerinde konuşan Müslüman Türklerden Gagauzları ayırt etmenin mümkün olmadığının altını çizen Hamdullah Suphi, Gagauzların, eski ve yeni Bulgar istatistiklerinde ayrı bir sütunda belirtilmeyip Bulgaristan Türkü camiası arasına karıştırılmış olduğunu Varna konsolosunun aksine o dönem için Hıristiyan olmalarına bağlı olarak Romanya ve Bulgaristan istatistiklerinde Gagauzların Romen veya Bulgar nüfusuna dahil edildiğine vurgu yapmakta ve tahminlere dayanarak Gagauz nüfusunu iki yüz ila ikiyüz elli bin olarak vermektedir. Gagauzların âdet ve ahlak itibariyle de Müslüman Türklere benzediğini söyleyen Hamdullah Suphi, Mankalya camii imamının şu sözlerine yer vererek ilginç bir düşünceyi aktarmaktadır: "*Bunlar bizim köylü amcalardır. Vaktiyle dinlerini vermişler, dillerini vermemişlerdir.*" (B.C.A. 030.10.246.666.30: 17).

Raporunda, Gagauzlar arasında dine bağlı olarak Romanya, Bulgaristan veya Yunanistan'a yakınlık gösterenler olduğuna, kendisini Romen, Bulgar veya Yunan olarak görenlerin bulunduğuna, adı geçen ülkelerin okullarında okuyan gençlerin Bulgar veya Romen gençlerle evlilik yaparak kendi toplumlarından koptuğuna da değinen Hamdullah Suphi, Gagauzların menşelerinin kendilerine hatırlatılması konusunda Türkiye'nin üzerine düşen görev

konusunda şunları söylemektedir: "*Eğer Türkler tarafından kendilerine bir alaka gösterilir, mazileri kendilerine bir izah olunur, onlara haklarında tetkikat yapmış olan müsteşriklerin Türk menşelerini gösterir malumat biraz öğretilirse, kendi ırkımızdan oldukları muhakkak görünen bu temiz, çalışkan, sağlam ve güzel halk Türklük camiasına her surette bağlanacaktır.Hatta, Türkler tarafından bunlara karşı hiçbir muhabbet gösterilmemesine rağmen bir çokları sırf atalardan intikal edegelen malumat neticesi olmak üzere Türklük menşelerini bilirler ve bunu anamızdan babamızdan böyle işittik deye tekrar ederler*". (B.C.A. 030.10.246.666.30: 17).

Hamdullah Suphi'nin yukarıdaki sözlerinden de anlaşılacağı üzere, aslında günümüzden pek de farklı olmayarak, Gagauzların bir kısmı, her ne kadar Türk menşeleri ile ilgili bilgiye sahip ise de, aralarında yaşadıkları ülkeye göre değişebilen Romen, Bulgar veya Yunanlı olduklarını düşünen Gagauzlar da bulunmaktaydı. Durum bu şekildeyken, acaba Gagauzların gözünde Türkiye'nin yeri neydi?

Bu konuda da Hamdullah Suphi'nin kişisel gözlemlerine dayanarak Gagauz Türklerinin Türkiye'yi nasıl gördüğüne dair aktardığı bazı bilgiler gerçekten dikkate değerdir. Örneğin, Hamdullah Suphi, Türkiye'de nasıl oluyor da *Gagauzca* konuşulduğunu merak eden genç bir Gagauz Türkü ile aralarında geçen konuşmayı şu şekilde aktarmaktadır:

- *"Nece konuşuyorsun?.*
- *Gagauzca.*
- *Ben nece konuşuyorum.*
- *Sen de Gagauzca konuşuyorsun.*
  Türkiye'de 14.000 000 adam var. Onlar da bizim gibi konuşuyorlar.
- *Türkiye'de bu kadar Gagauzca konuşan adam olduğunu bilmiyordum…*
- *Oğlum, sen de, ben de, Türkiye'de onlar da hepimiz Türkçe konuşuyoruz.*
- *Evet, hakkın var, bizim dilimize Gaguzca da derler, Türkçe de derler."* (B.C.A. 030.10.246.666.30: 18).

Hamdullah Suphi ile Gagauz genci arasında geçen bu konuşmada dikkati çeken nokta, aslında gencin konuştuğu dilin Türkçe olduğunu bilmesine rağmen öncelikli olarak dilini Türkçe değil, Gagauzca olarak ifadelendirmesi ve Türkiye Türkleri ile ilgili pek fazla bir şey bilmiyor olmasıdır.

Hamdullah Suphi, bu konuşmayı aktardıktan sonra Dimitri isminde bir başka Gagauzla aralarında geçen konuşmaya yer vermektedir. Dimitri ismindeki Gagauz Türkü, Hamdullah Suphi'ye selam vererek yanına gelip *"Negro Voda sokağında bir Türk Paşası oturuyormuş, sen misin"* diye sormuştur. Bu soruyu duyan Romen bir eczacı tarafından azarlanan Dimitri, Hamdullah Suphi'ye: "*Seninle Türkçe konuşuyorum deye kızdı. Eyi karşıladım. Bereket*

bizim orada devletimiz var, babamız var. Siz olmasanız bunlar bizi ayak altında ezerler, ne vakit bizi toplayıp kaldıracaksınız?" (B.C.A. 030.10.246.666.30: 19) der.

Bir önceki verilen örnekte de Gaguz gencinin, "Türkiye kapılarını açtığı taktirde gider misin" sorusuna: "*Bir şey soracağım dedin. Sanki bu da laf mı? Devlet bizi çağırırsa biz burada niçin sürüneceğiz*" cevabını vermiştir. Bu iki örneğin genel kanıyı yansıtamayacağı gerçeği bir tarafa, Hamdullah Suphi'nin belirttiği şu durum başka bir gerçeği ortaya koymaktadır denilebilir: "*Gagauz köyleri müctemian yazdıkları istidalarla Köstence Konsolosluğuna müracaat ederek Anadolu'ya nakillerini istemektedirler*".

Raporunun ilerleyen sayfalarında Gagauzların tarihi ile ilgili yazılı literatüre dayalı bilgilere yer vererek bu bilgiler üzerinde yorumlar yapan Hamdullah Suphi, Bükreş Üniversitesinde dil derslerinde Türkçe'nin Romence'ye etkisinin öğretildiğini belirtmekte ve on iki asır öncesinde Bizans'ın müttefiki konumunda bulunan Türklerin varlığından bahsederken, Bizans imparatorları arasında *Constantin Le Hazar* olarak bilinen imparatora dikkat çekmektedir. Ayrıca, Kavarna ve Varna arasında yaşayan Gagauzların, Beserabya'ya Ruslar tarafından iskanına değinerek o gün için tahminen yüzbin civarında bir Gagauz nüfusunun Beserabya'da Tikina, Kahul, Çetate- Alba, Ak-Kerman ve İsmail sancaklarında, güneyde ise en yoğun olarak Kavarna, İsmail, Balçık ve Varna'da yaşadıklarına değinmektedir.

Diğer taraftan, Gagauzlar, yaşadıkları ülkenin eğitim sistemi içerisinde erime tehlikesi ile karşı karşıyadırlar. Yukarıda değinildiği gibi Romanya'da yaşayanlar Romen okullarına, Bulgaristan'da yaşayanlar Bulgar okullarına gitmektedirler. Bu açıdan var olan durumu sorgularken Hamdullah Suphi: "*Yakın zamana kadar yaşadıkları arazide bir millileştirme siyaseti olmaması dolayısıyle Türklüklerini muhafaza eden*" Gagauzların, bir asır süresince ortaya çıkan yeni tedbirler sonucunda tamamen erime ve dağılma tehlikesi ile yüz yüze olmalarına dikkat çekmektedir. Bulgar ve Romen okulları dışında Yunan okullarına giden Gagauzlar için Hamdullah Suphi'nin yapmış olduğu *Karaman Rumları* benzetmesi, ayrıca dikkati çekmektedir. "*Karaman Rumları gibi*" diyerek başladığı cümlesine "*daha doğrusu Anadolu'nun Bizans zamanında Hıristiyanlaşmış Ortodoks Türkleri*" şeklinde devamla Karamanlı Ortodoks Türkler (B.C.A. 030.10.246.666.30: 20-21; Ekincikli 1998; Anzerlioğlu 2004) gibi Gagauzların da Türkçe'yi Rum harfleri ile yazdığına vurgu yapmaktadır.

Hamdullah Suphi, raporunun ilerleyen sayfalarında, Gagauz isminin nereden geldiği ile ilgili olarak yapmış olduğu araştırmanın sonuçlarına yer vermektedir. Gagauzları, Balkanlar'a kuzeyden gelen Peçenek, Uz veya Kuman Türklerinin bakiyesi olarak niteleyen Dimitrov, Radlof, İreçek ve Moşkof'un

görüşlerine yer verdikten sonra bunlardan Gagauz isminin Türkistan-ı Çinî olarak ifade edilen Doğu Türkistan topraklarında Gagar isminde bir şehir ile bağlantılandırılmasının *-ki Doğu Türkistan'da Gagar olarak isimlendirilen şehrin aslında Kaşgar olduğuna dikkat çekerek-*, ilmi geçerliliğinin olamayacağına değinmiş ve gerçekte bu tür kelime tahlillerinin izahı yerine, Gagauz Türklerini, Romanya'nın kuzeyinde yüzlerce yıl hüküm süren Hun, Hazar, Peçenek ve Kumanların bakiyesi olarak kabul etmenin daha mantıklı olacağına vurgu yapmıştır.

Genel olarak Balkanlar'da Osmanlı öncesi Türk varlığına sıklıkla atıfta bulunan Hamdullah Suphi, bu konu ile ilgili olarak Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde gerek Anadolu'da gerekse Rumeli'de Hıristiyan Türklerin varlığına değinen ve bugün için de konu açısından dikkate değer bilgiler sunduğu açıkça söylenebilecek olan Bizans tarihçilerinin önemi üzerinde durmaktadır (B.C.A.030.10.246.666.30: 23). Ayrıca, o dönem için Romen hükümetinin başında bulunan Profesör Yorga'nın Türkiye'ye karşı sahip olduğu olumsuz düşünceler doğrultusunda, Gagauzları da Karamanlılar gibi dillerini Türk idaresi altında değiştirmek zorunda kalan Rumlar olarak isimlendirmesine dikkat çekerken: "*Mektebi olmayan, gazetesi olmayan, hiç kimseden himaye görmeyen ve bilhassa o havalide büyük bir Türk kitlesine istinat etmeyen bir dilin, İstanbul'da ve İzmir'de bile çok mukavim olan Rumcayı nasıl yüzbinlerce azası olan bir halka unutturmuş ve yerine geçmiş olduğunu*" izah etmediğinin altını çizmektedir. Bundan sonra Karamanlılara değinerek onların da Gagauzlar gibi Bizans zamanında Hıristiyanlaşan Türkler olduklarına bir kez daha dikkat çekerken, Gagauzlar ile Karamanlılar arasındaki farkı şu şekilde izah etmektedir: "*Bu Gagauzlar Rum Patrikhanesinin elinde eski Babı Ali'nin cehil ve gafleti sayesinde Rumlaştırılmaya bol bol vakit ve fırsat bulunmamış kimselerdir*" (B.C.A. 030.10.246.666.30: 23-24).

Gaguzların kökenleri konusunda atıflar yapmaya devam edilen raporda, Dobruca'da Oğuz adı ile ilgili Tutrakan şehrinin ve Oğuzlar köyünün ve Moldova'da Uz geçidi gibi yerleşim yerlerinin olmasına dikkat çeken Hamdullah Suphi, elde ettiği tarihi ve coğrafi bilgilere dayanarak, Gagauzların Oğuz aslından olduklarını belirtmekte ve şöyle demektedir: "*Bunların ana dillerinin Türkçe olmasının, Uz şehrinden bahseden eski Türkülerini, sekiz dokuz asırdan beri muhafaza ettikleri Türk adet ve ahlâkına Türk aslından gelmelerini kabul etmeksizin izah etmenin imkanı yoktur.*" (B.C.A. 030.10.246.666.30: 25-26).

Gagauzların köken olarak Oğuz Türklerinden olduğunu vurgulayan Hamdullah Suphi'nin üzerinde durduğu bir diğer önemli bilgi de, güney Dobruca sahillerinde Osmanlı'dan önce bir Oğuz devletinin kurulmuş olmasıdır. 1930 yılında Atina'da düzenlenen Bizantinoloji kongresine G. Balaçev'in sunduğu

rapora dayanarak bu bölgede İzzeddin Keykavus ile başlayıp Sarı Saltık ve sonrasında Balik'ın Hıristiyanlığı kabulle bütün ordusu ile Bizans hizmetine girerek Türkopoller sınıfına dahil olması, bundan sonra da Dobrotiç ile bölgenin Dobruca olarak anılmaya başlanması ile devam eden tarihi seyire yer vermektedir (Manof 2001: 22; Güngör 1991: 11-12; Karpat 2004; Hionidi 1970; Wittek; Uralgiray 1981: 299; Cıachır 1934; Horata 1997: 1861).

Raporunun sonunda ise Hamdullah Suphi, Türk hakimiyetine giren yerlerde mahalli dilleri kaldırmaya tevessül edilmediğine işaret ettikten sonra Türkçe konuşan Gagauzların da Türk olduğunu kabul etmek gerektiğini belirtmekte ve; "*Eğer Türk milliyetperverliği, eski Rumeli'nin koskoca bir parçasında asırlardan beri anadillerini sadakatla muhafaza eden bu eyi ahlak sahibi, sağlam ve güzel Türk halkı ile alakadar olmaya başlar ve bunlara tarihi hakikati telkin ile kendilerini Türk camiasına davet ederek başka milletler arasında büsbütün eriyip kaybolmalarına mani olursa ve nihayet ümit ve temenni ettiğim üzere Anadolu'nun kapılarını Türk ırkının bu öz evladına açar ve eski maruf tesamuhuna göre onlara dini hürriyetleriyle beraber yer ve yurt gösterirse boş olan Anadolu kendisine sadakatla ve merbut kalacağı muhakkak olan yep yeni bir kuvvet kazanır*" yorumunu yapmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin komşularındaki Hıristiyan-Müslüman dayanışmasına da değinerek şöyle demektedir: "*Suriye'de Hıristiyan Arap, Müslüman Arapla beraber Fransız istilasına karşı mücadele etmektedir. Hıristiyan Arnavutlar, halkının ekseriyeti Müslüman olan Arnavutluğun istihlas hareketinde milletlerine sadakatla mücahade etmişlerdir. Bosna-Hersek'teki Sırp mektepleri, Müslüman Boşnak çocuğunu Hıristiyan Sırp çocukları ile beraber Sırp vatanperveri olarak yetişiyor. Vekaletin Müslüman Türkler hakkında olduğu gibi bu Hıristiyan Türkler hakkında ittihaz buyuracağı kararı ve bendenize tebliğ edeceği emri bekliyorum efendim*" (B.C.A. 030.10.246.666.30: 28-29).

Yukarıdaki sözlerden anlaşılacağı üzere Hamdullah Suphi, Ankara'ya hitaben kaleme aldığı raporunun çarpıcı olan son kısmında, Türkiye Türklerinin Gagauz Türklerine tarihi gerçekleri anlatması, onları Türk dünyasına davet etmesi ve böylelikle başka milletler arasında eriyip gitmelerine engel olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bunun da ötesinde Türk halkının Anadolu'nun kapılarını Gagauzlara açmasını temenni etmektedir.

Yukarıda Varna Konsolosunun da bu yönde bir teklifte bulunduğundan bahsedilmişti.Yine Hamdullah Suphi'nin, Türkiye'ye göçlerin yaşandığı bir dönemde Gagauz köylerinin de Anadolu'ya göç etmek istediklerini belirtmesi ve yine Anadolu'nun kapılarının bu Hıristiyan Türklere açılmasını temenni etmesi, daha önce de değinildiği gibi, kısa bir süre önce Karamanlı Ortodoks Türklerin neden mübadeleye tabi tutuldukları sorusunu da akla getirmektedir. Aslında, dönemin şartları dikkate alındığında mübadele anlaşmasında milliyetin değil

dinin esas alındığı gerçeği bir yana, savaştan yeni çıkan Türkiye'nin homojen bir nüfus yapısı oluşturma isteğinin ağır basmasının etkili olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, giden bir Ortodoks Türk topluluğunun yerine başka bir Ortodoks Türk topluğunun iskanı düşüncesinin ortaya çıkması karşısında, Hamdullah Suphi'nin sözlerine de dayanarak, Karamanlıların mübadeleye tabi tutulmalarını tarihi bir hata olarak değerlendirmek kaçınılmaz görünmektedir. Bu kararın bir hata olduğunu kabul eden Tanrıöver'in hatıralarını kaleme alan Mustafa Baydar, Celal Bayar'ın, Hamdullah Suphi'ye bunun bir hata olduğunu yaşamının son dönemlerinde Atatürk'ün de kabul ettiğini söylemesi üzerine Tanrıöver'in o yıllarda Karamanlıların Türk olduğunu söylemesine rağmen mübadele meselesinin kapanmasını isteyen Atatürk'ün kendisini dinlemediğini belirttiğini nakletmektedir (Baydar 1968: 160-161).

Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi'nin 1934 Yılında Hazırladığı Raporda Gagauz Türkleri

1930 ve 1932 yıllarında Romanya'daki Türk Konsolosları ve Büyükelçisinin yoğun bir biçimde haklarında araştırmaya giriştikleri ve Ankara'ya sayfalar dolusu bilgi aktardıkları Gagauz Türklerine yönelik bu ilgileri, II. Dünya Savaşı yıllarına kadar devam edecektir. Bu süreç içerisinde, yukarıda detaylı ilk raporunun arkasından Türk Büyükelçisinin 1934 yılında kaleme aldığı ikinci bir raporu daha bulunmaktadır. Bu rapor, Hamdullah Suphi'nin bu yıl sonunda Beserabya'da Gagauzların yaşadıkları yerlere yapmış olduğu ziyarette elde ettiği izlenimlerini içermektedir.

24 birinci teşrin 1934 tarihli bu rapor incelendiğinde, Hamdullah Suphi'nin, bölgeye ziyarete gitmeden önce Romanya İçişleri Bakanı Inkuletz'le görüştüğü anlaşılmaktadır. Bu görüşmede, Dobruca ve Deliorman havalisine yaptığı ziyaretten bahsettikten sonra Beserabya'ya gideceğini belirten Hamdullah Suphi, Huşi, Lapuşna, Çetatea-alba ve Tighina valilerinin kendisine yardım etmeleri için bakanlıktan emir aldıklarını belirmektedir. Ayrıca, Kişinev Valisi Miralay Mihail M. Voya Efendi de Hamdullah Suphi'ye üç gün sürecek olan bu gezisinin sonuna kadar kendisine refakat edecektir

Falçin vilayetinin merkezi olan Huşi'ye gece ulaşan Hamdullah Suphi'yi vali, mebuslar, ayanlar, belediye reisi, eşraf ve metropolitten oluşan kalabalık bir heyet karşılamıştır. Merkezi Kişinev olan Lapuşna vilayeti sınırına kadar kendisine eşlik edildiğini belirten Hamdullah Suphi, görmüş olduğu bu ilgiyi, Türk hükümetinin yabancı ülkelerdeki itibarının göstergesi olarak yorumlamaktadır. Kişinev'de Gagauz Türklerinin önde gelen isimlerinden olan Profesör Mihail Çakır[2] ile görüşen Hamdullah Suphi'in ifadelerinden, bu görüşmenin bir ilk olmadığı anlaşılmaktadır. "*Hıristiyan Türklerin en yaşlı, en muktedir Papazı olan Protoerev yani vilayet reisi ruhanisi*" olarak nitelendirdiği Mihail Çakır için, elli yıldır Gagauzların Türk soyundan geldiklerini kendi

halkına anlatmak için mücadele ettiğine vurgu yaptıktan sonra İncil'i Türkçe'ye tercüme ederek nüshalar halinde basıp dağıttığından, *Revista Basaraiei* dergisinde Gagauzların Türklüğüne dair çeşitli makaleler yayınlayarak Gagauzların eriyip gitmelerine engel olmaya çalıştığından bahsetmektedir (B.C.A., 030.10.247.668.14: s.5-6.)

Gezinin Kişinev'den sonraki durağı, "*Türk köylerinin en ehemmiyetlisi*" olarak belirtilen Komrat olmuştur. Belediye kayıtlarına göre bölgede yaşayan onüç bin kişiden onbini, Gagauz'dur. Hamdullah Suphi'yi karşılamaya oldukça kalabalık bir halk kitlesi gelmiş olmakla birlikte, anlaşılan Hamdullah Suphi'nin gecikmesi ile çevre köylerden gelen bir çok kişi geri dönmüştür. Ancak rapordaki ifadelere bakılırsa, bir çok kişi ayrılmış olsa da yine ciddi bir kalabalığın beklediği anlaşılmaktadır. Komrat Belediye Başkanı Yorgi Kaygı, Türkiye Cumhuriyeti'nin Büyükelçisini karşılarken "*hiç zorluk çekmeksizin*" anlaşılan bir Türkçe ile bozuk yollardan geçerek fakir köylerine kadar gelmesinin öneminin orada yaşayan herkes tarafından bilindiğine, bu ziyaretin onları ne kadar mutlu ettiğine değinerek "*kendilerini unutan babalarını yeniden bulduklarını*" dile getirmiştir (B.C.A., 030.10.247.668.14: 7).

Bu tür konuşmaların kendisinde yeni bir ufuk açtığını belirten Hamdullah Suphi, Hıristiyan Türklerde milli düşüncenin bu kadar çabuk uyanacağını beklemediğini belirttikten sonra Komrat'ta yaşananları anlatmaya devam etmektedir. Komrat'ta bulunan lisenin ictima salonunda toplanan halka hitaben belediye başkanı, Kişinev valisi ve bir genç avukat birer konuşma yapmışlardır. Valinin konuşmasında dikkati çeken nokta, Romanya hükümetinin yakın bir zamana kadar Gagauzları Bulgar zannederek gerek orduda, gerekse okullarda Bulgar muamelesi yapmış olmasıdır. Valinin bu dikkat çekici açıklamasına vurgu yapan Hamdullah Suphi, ne yazık ki kendisinin yapmış olduğu konuşmanın içeriği hakkında bir bilgi vermemektedir.

Komrat'taki ilk günün sonunda geceyi Belediye Başkanının evinde geçiren Türk Büyükelçisi, kendisine gösterilen ilgiye dikkat çekmek amacıyla olsa gerek, yatacağı saate kadar sokaktaki kalabalığın dağılmadığına işaret etmektedir.

Beserabya'da toplam ne kadar Gagauz yaşadığı sorusuna cevap arayan Hamdullah Suphi, Kişinev jandarmasından elde ettiği istatistiki bilgilerde, yetmiş dokuz bin rakamına ulaşmıştır. Her gittiği yerde istatistiki bilgilerle belediye kayıtları arasında benzerlik olup olmadığını araştırmayı da ihmal etmemiştir. Komrat için yapmış olduğu açıklamada, jandarmanın elindeki bilginin daha önce Ruslar tarafından hazırlanan bir istatistiğe dayandığı anlaşılmaktadır. Bu kayıtlara göre Komrat'ta dörtbin küsür Gagauz varken, belediye kayıtlarında bu sayı on bin küsürdür. Diğer yerleşim birimleri için de benzer durumun söz konusu olup, Rus istatistikleri ile belediye kayıtları arasındaki tutarsızlığa dikkat çekerken, üç bin beş yüz kişilik Kubey köyü, iki üç mahallesinde Hıristiyan Türk

nüfusa sahip Bolgrad kasabası gibi bazı yerleşim birimlerinin de hiç kaydedilmediğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, jandarma istatistiklerinde belirtilen yetmiş dokuz bin rakamının doğru olmadığına bağlı olarak belediye başkanı ile birlikte tüm Besarabya'nın nüfusunun yüz seksen bin ile iki yüz bin arasında olduğu yönünde yorum yapmaktadır.

Komrat'ta iki gün kaldıktan sonra Çadır'a doğru yola çıkacak olan Hamdullah Suphi'nin, Komrat pazarını gezerken yapmış olduğu son gözlem ise şöyledir: "*Bizim için tamamen meçhul olan bu mıntıkada Edirne, Bursa ve Sivas pazarlarında olduğu gibi her tarafta Türkçe konuşanların sesinin geldiğini duymak, insan üzerinde derin bir teessür hasıl ediyor*" (B.C.A., 030.10.247.668.14: 8)

Hamdullah Suphi'nin, Türkiye için tamamen meçhul olarak nitelediği bu bölgenin önemli yerleşim yerlerinden olan Çadır ile ilgili izlenimleri de oldukça ilginçtir. Rapordaki ifadelerden Türkiye elçisinin büyük bir ilgiyle karşılanmış olduğu anlaşılmaktadır. Köyün gençleri Hamdullah Suphi'yi *siyah, yüksek ve dinç* atlarıyla köy dışında karşılamışlar ve köye kadar arabasının iki yanında ona eşlik etmişlerdir. Karşılama sırasında yoğun bir kalabalık vardır ve köyün papazı, Hamdullah Suphi'ye bir tepsi içinde ekmek ve tuz ikram etmiştir. Bundan sonra Belediyenin toplantı salonunda Belediye başkanı ve Kişinev valisi birer konuşma yapmışlardır. Belediye başkanı, temiz ve duru bir Türkçe ile yaptığı konuşmada Hamdullah Suphi'nin ziyaretinden duydukları memnuniyeti dile getirirken, vali, Gagauzlara Türk asıllarını unutmamalarını ve soylarına sadık kalmalarını söylemiştir. Ayrıca, Romenlerin gözünde Türklerin mert ve sözüne güvenilen insanlar olduklarını vurgulayan valinin konuşmasının ardından Çadır'ın zengin eşrafından Kusursuz Bey'in evinde yemeğe davet edilen Hamdullah Suphi ikramdan oldukça etkilenmiştir. Bunun dışında, tıpkı Komrat'ta olduğu gibi halkın giyim kuşamının yerinde olması ve tahsil durumunun da iyi bir seviyede bulunması, Türk Büyükelçisini oldukça mutlu etmiştir.

Çadır'da yaşayan Gagauzların, bazı kiliselerinde vaazların Türkçe verildiğini öğrenen Hamdullah Suphi, bundan mutluluk duyarken, halkın kendi paraları ile idare edilen okullarda bile Türkçe tahsil edemediklerinden dolayı şikayet etmelerine değinerek, Türk hükümetinin himayesi ile Romanya'da yaşayan Müslüman gençler dışında Gagauz gençlerden de on, on beş çocuğa şefkat gösterilerek İstanbul'da eğitim görmelerinin sağlandığını dile getirmektedir. Ayrıca, burada on-on beş olarak belirtilen bu Gagauz gençlerinin sayısının her yıl arttığı anlaşılmaktadır. Hamdullah Suphi, 1935 yılına ait olup Başvekalet Müsteşarlığına hitaben kaleme aldığı bir başka raporunda, bu sayıyı onaltı olarak belirtmesi dışında özel olarak temin ettiği bir destekle, altı Gagauz gencini İstanbul'da Boğaziçi Lisesi'nde okutmakta olduğunu belirtmektedir.

Bu noktada Hamdullah Suphi'nin büyükelçiliği sırasında Gagauzların yaşadıkları yerleri dolaşan Yaşar Nabi Nayır'ın İstanbul'da eğitim gören Gagauz gençlerinin aileleri ile ilgili gözlemleri ve aktardığı bilgiler, o dönem için bu tür bir gelişmenin Gagauzlar arasında nasıl bir etki yarattığını göstermesi bakımından önem arz ermektedir. Her şeyden önce bu gençlerin aileleri Türkiye'ye minnettarlık duymaktadırlar. Türkiye'ye karşı Gagauzlar arasında büyük bir ilgi uyanmıştır ve İstanbul'dan gençlerin gönderdiği mektuplar elden ele dolaşmaktadır (Nayır 1936: 65-66).

Çadır'dan sonra Tomay'a uğrayan Hamdullah Suphi, bu yerleşim birimi ile ilgili her hangi bir bilgi vermemektir. Buradan sonra Kubey köyüne geçtiğinden bahsederken, köyde, özellikle kadınların kendisiyle ayrı bir konuşma yapmak istediklerini ve bu konuşmada Gagauz kadınlarının Türk oldukları için horlandıkları, çocuklarına iş verilmediği, okullarda çocuklarının kendi dillerinde okutulmadığından şikayetçi olup her uğradığı yerde olduğu gibi burada da kız erkek bütün çocukların "*bizi de Türkiya'da mektebe gönderiniz*" diye yalvardıklarını belirtmektedir (B.C.A. 030.10.247.668.14: 10) Raporunun sonunda, Besarabya'ya düzenlediği gezisi ile ilgili olarak vereceği daha çok bilginin bulunduğunu söyleyen Hamdullah Suphi, Romanya'da yaşayan Hıristiyan ve Müslüman Türk toplulukları ile ilgili genel bir tespit yapmaktadır; Besarabya Hıristiyan Türkleri, Dobruca ve Deliorman Müslüman Türklerinden "*çok daha uyanık, daha zengin, daha tahsilli, daha yetişmiş bir haldedir. Müslüman Türk çok çekingen ve çok yılgın olduğu için hislerini coşkunlukla göstermekten çekiniyor*". Özellikle İslamiyet'in Müslüman Türk kadını üzerinde çok daha fazla etkin olmasına bağlı olarak köyleri sessiz ve ıssızdır. Buna karşın, "*Besarabya'da hayat ihtirası içinde, kadını hür, çocuğu tahsilli, tek bir dilencisi bulunmayan bir Hıristiyan Türk kütlesi vardır… Bu zavallı Hıristiyan Türkler, bin seneden beri kimse tarafından benimsenmemiş ve her taraftan bugüne kadar hep darbe yemiş oldukları halde hükümetsiz, mektepsiz ve kitapsız ana dillerini sadakatla korumakta* (dırlar)" ve "*ufacık bir alaka biraz telkin on-onbeş çocuğa karşı gösterilen şefkat bunları tutuşturmaya kafi*" gelmiştir. (B.C.A. 030.10.247.668.14: 11).

Mustafa Baydar, büyükelçiliği süresince gerek saray, gerekse hükmet çevrelerinde büyük bir saygınlığa sahip olan Hamdullah Suphi'nin, Romanya'daki Müslüman ve Hıristiyan Türk toplumlarına yönelik uygulamalarında her hangi bir zorlukla karşılaşmadığına, hatta bunun tam aksine destek gördüğüne dikkat çekmektedir (1968: 155-6). Bu çerçevede, Hamdullah Suphi de raporunda, kendisine Romen hükümetinin büyük kolaylık ve dostluk gösterdiğinden bir çok yerde bahsetmektedir. Bununla bağlantılı olarak raporunun son kısmında bu noktaya da temas etmekte ve Gagauz toplumu ile ilgili olarak Romen hükümetinin kendisine neden bu derece destek olduğunu izah

etmektedir. Bu izahta, bir yıl önce Türkiye Başbakanının Romanya ziyareti sırasında, büyükelçiliğin başbakanın onuruna verdiği yemekte, Romanya Genel Kurmay Başkanı General Antonesku'nun, Türk Başbakanına yapmış olduğu bir açıklamaya değinmektedir. Kendisinden Gagauzlar hakkında farklı kaynaklardan toplamış olduğu bilgileri aldığını belirttiği General Antonesku, Türk Büyükelçisi sayesinde Gagauzların Bulgar olmadıklarını öğrendiklerini itiraf etmiştir. Ayrıca, Romanya Genel Kurmayı bütün askeri kıtaata, askeri okullara birer tamim mektubu göndererek Gagauzların Türklüklerinin sabit olup Müslüman Türklere olduğu gibi, onlara da dostça muamele edilmesi gerektiğini beyan etmiştir. Benzer bir uygulamayı Eğitim Bakanlığı da gerçekleştirecektir. Romanya'daki bütün eğitim müdürlüklerine Gagauzların Türk oldukları ve buna bağlı olarak Gagauz çocuklarının Bulgar okullarına gitmelerine müsaade edilmemesi yönünde bir tamim mektubu gönderilmiştir. Romanya Genel Kurmay Başkanlığı ve Eğitim Bakanlığı'nın bu girişimlerine paralel olarak basın ve mecliste de benzer görüş hakimdir. (B.C.A. 030.10.247.668.14: 12; B.C.A. 030.10. 247.668.11).

Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisinin Romanya'da yaşayan Hıristiyan Türklerin durumunu düzeltmek için girişimde bulunması, onlarla ilgilenmesi ve Romanya hükümetinin bu konuda kendisine göstermiş olduğu anlayış ve yakınlık sonucunda Gagauz Türkleri arasında Türklük şuuru da önem kazanmaya başlayacaktır. Bu konuda Hamdullah Suphi, tüm bu gelişmeler karşısında Gagauz Türklerinin durumunu izah ederken, köylere kadar *Türk Milleti* fikrinin yavaş yavaş yayılmaya başladığına vurgu yaparak, o gün için Romanya'da var olan Türk nüfusunun yüz elli bin değil, dört yüz bin olduğunun altını çizecektir. Bundan sonra ise rapor, bir önceki raporda var olan umutla sona erecektir: Dört yüz bin kişilik bu Türk kitlesinin "*Hıristiyan kısmı ıssız Anadolu'muzun koskoca bir parçasına neşe, hayat, refah ve ümran getirecek bir kıymet ve ehemmiyettedir*" derken, Gagauz Türklerinin, Anadolu'ya iskanı konusunu bir kez daha yineleyecek ve bir sonraki eğitim yılında Türk hükümetinden alacağı izin çerçevesinde Gagauz köylerinde ve kasabalarındaki tüm okullarda Türkçe eğitim yapılacağını beyan edecektir.

1934 yılında yazmış olduğu bu rapor ile Türk hükümetinden Gagauz Türkleri için tüm okullarda Türkçe eğitim yapma izni isteyen Hamdullah Suphi, bu amacını gerçekleştirmek için çok beklemeyecektir. Türkçe derslerin ilki, 1935 yılında Komrat, Çadır-Lunga, Kubey, Kongaz, Kavarna ve Gaursüğütçük köylerindeki lise ve ilkokullarda yeni tayin edilen Türk öğretmenlerle başlayacaktır. Yine aynı yıl içinde Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı tarafından Romanya'daki Müslüman ve Hıristiyan Türk okulları için iki bin kitap gönderilecektir (B.C.A. 030. 10. 116.810. 11: 2; B.C.A. 030 10.247.668.22).

Onun görev süresi içinde bu altı yerleşim yerine yirmi Gagauz köy ve kasabası daha eklenecektir. Ancak 1939 yılına gelindiğinde oldukça iyi bir seyir takip eden bu gelişmeler yavaş yavaş hız kaybedecektir. II. Dünya Savaşı çıktığında savaş ortamında her ne kadar Türkiye-Romanya ilişkileri normal bir seyir takip etse de, savaş, Gagauz Türkleri için bir dönüm noktası olacaktır. Yaşadıkları yerlerden Besarabya Rusların, Dobruca da Bulgarların eline geçecektir (Guboğlu, 1983: 1064). Bu ortamda ise Hamdullah Suphi'nin Gagauz Türklerini Anadolu'ya iskan etme arzusu bir tarafa bu tarihten sonra Gagauz Türkleri ile Türkiye'nin teması dahi kopma noktasına gelecektir. 6 Aralık 1944 ise tüm bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde kişisel olarak ciddi bir mesai sarf eden Hamdullah Suphi'nin Romanya'dan ayrıldığı tarih olacaktır (B.C.A. 030.11.1.171.35.17.).

Onun Büyükelçiliği sürecinde Türkiye'ye gönderdiği öğrencilerinin hepsi birer meslek sahibi olacak, bazısı evlenip Türkiye'de kalırken, bazısı da savaşın getirdiği her türlü zorluğa rağmen geri dönmeyi tercih edecektir (Baydar 1968: 160; Hablemitoğlu 1999: 26; Acaroğlu 1967: 81).

Bu çalışmada her ne kadar Hariciye Vekaleti resmi belgelerinde Gagauz Türklerinin durumu irdelenmeye çalışılsa da, konu bütünlüğü açısından İstanbul'da eğitim gören Gagauz gençlerinden ve Gagauzların yaşadıkları yerlere öğretmen olarak gidenlerden sadece birer ismi burada zikretmek yerinde olacaktır.

Bir ilk olması açısından bu öğrencilerden Doğan Dan'ın ayrı bir yeri vardır. *Akıncılar Köyü* adlı ilk Gagauz romanının yazarı olan Dan'ın kaleme aldığı bu eseri Hülya Argunşah edebi açıdan değerlendirirken bir fikir ve idealin diğer insanlara aktarılması ihtiyacıyla yazılan bir sanat eseri olma iddiasından çok, şahsi tecrübelerin milli tecrübelerle birleştirildiği tezli bir roman olarak nitelendirmektedir. Romanda nelere değinildiğinden genel hatlarıyla bahsedilecek olursa; Gagauzların Türk, ama dinlerinin Hıristiyan olduğu, dinin bir milletin unsurlarının ayırıcı veya birleştirici öğesi olmadığı, Türklerin gerçek vatanının Anadolu olup bir gün Gagauzların oraya göçeceği, Türkiye'ye gidinceye kadar yaşadıkları topraklara sahip çıkmak zorunda oldukları, Mustafa Kemal'in, Gagauzları içinde bulundukları durumdan kurtaracak tek lider olduğu, Gagauzların aydınlara ihtiyacı bulunduğu ve bunun temini açısından da İstanbul'un merkez olduğu gibi fikirlerin işlendiği görülmektedir (Argunşah 2001: 144).

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere roman, dönemin genel atmosferini yansıtması açısından önem arz etmektedir. Hamdullah Suphi'nin girişimleriyle Türkiye'de eğitim görme imkanına sahip olan bir Gagauz, Türkiye'de Gagauzları gündeme getirmek, Gagauzların Atatürk ve Türkiye'ye bağlılıklarını sağlamak için ilk Gagauz romanını kaleme alırken, Hamdullah

Suphi'nin amaçladığı hedefler çerçevesinde bir hizmette bulunmuştur, denilebilir.

Gagauzların yaşadıkları yerleri birer görev sahası olarak kabul eden öğretmenler için neler söylenebilir? Bu konuda da öncelikle Hamdullah Suphi'nin Ankara'ya hitaben yazdığı 28 ikinci teşrin 1934 tarihli rapora bakıldığında Türkçe eğitime başlanmadan önce bu işle görevlendirilecek öğretmenlerin seçimi ve maaşları ile hükümetin alakadar olup olamayacağını sorduğu görülür. Bu arada 1935 yılında Mecidiye Medresesi öğretmen okuluna dönüştürülmüştür. Aynı yıl içinde Silistre Valisinin, Türklerin durumunu iyileştirmek açısından bazı tedbirler aldığı da anlaşılmaktadır. Bu tedbirler arasında Silistre vilayeti dahilinde Türkçe dersi okutmakla görevli elli iki öğretmenin görev yapmakta olduğu, ancak bu sayının yetersiz kalıp otuz kadro daha temin edildiği anlaşılmaktadır (B.C.A. 030 116.810.11.: 2; B.C.A. 030 10.247.668.6: 2).

Türkiye'den giden öğretmenlerin durumu ile ilgili olarak Necip Hablemitoğlu'nun *Kemal'in Öğretmenleri* başlıklı makalesi incelendiği taktirde, II. Dünya Savaşı'nın başına kadar kendilerine verilen görevi yerine getiren bu öğretmenlerin bir çoğunun savaş başladığında Türkiye'ye döndüğü, bazılarının da görevlerine devam etmeyi tercih ettikleri görülür. Sovyet işgali ile birlikte bölgede kalan öğretmenler ise *Türk Casusu* damgası yiyerek 25 yıl ağır hapis cezasına çarptırılıp Sibirya'daki toplama kamplarına gönderilmişlerdir. Stalin'in ölümünden sonra Kruşçev idaresi tarafından bir af çıkarılmış ve bugün Gagauz Yeri olarak adlandırılan yere sadece bir öğretmen geri dönebilmiştir. Ölene kadar görevli olduğu bu topraklarda yaşayan ve öldükten sonra da bir Ortodoks mezarlığına gömülen bu öğretmenin adı Ali Kantarelli'dir (Hablemitoğlu 1999: 26-27).

Sonuç olarak, 1930'lu yıllar boyunca varlıkları yeni yeni keşfedilen ancak, İkinci Dünya Savaşı ile başlayarak 1990'lı yıllara kadar bağların yeniden koptuğu Gagauz Türkleri için Hamdullah Suphi, bir çok yeniliğin mimarıdır. Gagauzların, Romanya devleti nezdinde resmi olarak Türk kimliği ile tanınmalarını sağlayan, yaşadıkları yerleri birer birer dolaşarak sorunlarını yerinde tespit eden, içinde bulundukları zor şartların bertaraf edilmesi için resmi temaslarda bulunan, onlar için okullar açtıran, öğretmen ve kitap temin eden, Türkiye'de eğitim imkanı sunan ve nihayetinde onların Türklük bilincine ulaşmalarında, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1931-1944 yılları arasında Bükreş büyükelçiliğini yapan Türk Ocakları ile özdeşleşmiş bir isim olarak Hamdullah Suphi'nin bu olağanüstü girişimlerinin büyük katkısının bulunduğu açıkça ortadadır. Ayrıca yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı gibi aynı idealler için mücadele eden, en az onun kadar bu işe gönül vererek savaş ortamında dahi görevini terk etmeyen öğretmenlerin de Türk kültürüne büyük bir hiz-

met sunduğu yadsınamaz bir gerçek olarak tarihin sayfalarında yerini almıştır denilebilir.

Açıklamalar

1 Hamdullah Suphi 1885 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Köklü bir aileye sahip olan Hamdullah Suphi'inin babası çeşitli bakanlıklarda bulunmuş olan Abdullatif Suphi Paşa, dedesi Tanzimat dönemi vezirlerinden Abdurrahman Sami Paşa, amcası yine Tanzimat döneminin ünlü edebiyatçılarından Sami Paşazade Sezai Bey'dir.1904 yılında Galatasaray Sultanisini bitirdikten sonra Tütün İnhisarı Merkez İdaresi Tercüme Kaleminde memur olarak hayata atılan Hamdullah Suphi, 1908'de öğretmenlik yapmaya başlamıştır. 1912'de kurulan Türk Ocakları ile ismi özdeşleşen Hamdullah Suphi Ocak kapatılana kadar başkan olarak kalmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde Saruhan ve Antalya mebusu olan Hamdullah Suphi 23 Nisan 1920 tarihinde Anadolu'da yeni bir başlangıca imza atan Büyük Millet Meclisi'nde de Antalya milletvekili olmuştur. Ünlü bir hatip olan ve Maarif Vekilliğine iki kez atanan Hamdullah Suphi 1931'de Bükreş'e birinci sınıf elçi olarak atanmış, daha sonra Büyükelçiliğe terfi etmiştir. Türkiye'ye döndükten sonra siyasete devam eden Hamdullah Suphi 1966 yılında hayatını kaybetmiştir.Bkz. Adil Dağıstan, "Hamdullah Suphi'nin Romanya Büyükelçiliği ve Gagauz Türkleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.XVIII, Kasım 2002, sa.54; Fethi Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, Ankara, 1986.

2 20.04.2006 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'ne hitaben yazılmış olan Mihail Çakır ve Atatürk'ün yazışmaları ile ilgili inceleme talebine 03.05.2006 tarihinde verilen cevapta Mihail Cakır'ın 1934 yılında yazmış olduğu *Besarabiealâ Gagauzlarân Istorieasâ* adlı kitabının bugün Anıtkabir'de Atatürk'ün özel kitaplığında olduğu belirtilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinden konu ile ilgili fazla bir bilgi edinilemese de, Yaşar Nabi Nayır'ın *Balkanlar ve Türklük* adlı eserinde Mihail Çakır'ın 85 yaşında olmasına rağmen Atatürk hakkında bir kitap yazmak istediğine dair bir bilgiye rastlamak mümkündür. Bkz. Nayır, a.g.e., s.95.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Hariciye Vekaleti 030.10.16.810.11.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Hariciye Vekaleti 030 10.247.668.22.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Hariciye Vekaleti 030.10.246.666.30.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Hariciye Vekaleti 030.10.247.66814.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Hariciye Vekaleti 030.10.247.668.11.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Hariciye Vekaleti 030 10.247. 668.6.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Hariciye Vekaleti 030.01.02.87.62.7.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Hariciye Vekaleti 030.18.01.02.19.30.8.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Hariciye Vekaleti 03011.1.171.35.17.

Kitap ve Makaleler

ACAROĞLU, M. Türker (1967), "Tanrıöver ve Gaguzlar", *Türk Yurdu*, Hamdullah Suphi Tanrıöver Özel Sayısı, Şubat,, c.6, sa.2.

AĞANOĞLU, Yıldırım (2001), *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makus Tarihi, Göç,* İstanbul.

ANZERLİOĞLU, Yonca (2004), *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Ankara.

ARGUNŞAH, Hülya (2001), "İlk Gagauz Romanı "Akıncılar Köyü"nde Türkiye ve Atatürk Sevgisi", *IV. Uluslararası Gagauz Kültürü Sempozyumu*, 17-18 Kasım 1999, yay. hzl. İsmail Bozkurt ve Fedora Arnaut, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Kıbrıs Araştırmaları Merkezi yayını, Gazimagosa.

BAYDAR, Mustafa (1968), *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*, İstanbul.

CIACHIR, Mihail (1934), *Besarabieala Gagauzlaran Istorieasa*, Chisinau,.

GERAY, Cevat (1964), *Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler* (1923-1961);Ankara,;

GUBOĞLU, Mihail (1983), "Türk-Romen İlişkileri (1923-1944)", *Belleten,* c.XLVII, Ekim, sa.188.

GÜNGÖR, Harun ve Mustafa Argunşah (1991), *Gagauz Türkleri*, Tarih, Dil, Folklor ve Halk Edebiyatı, Ankara.

HABLEMİTOĞLU, Necip (1999), "Kemal'in Öğretmenleri", *Yeni Hayat*, Kasım.

HİONİDİ, Georgiu (1970), *Istoria tis Verias*, c.II, Selanik.

HORATA, Osman (1997), "Romanya Türkleri", *Yeni Türkiye*, Temmuz-Ağustos.

KARPAT, Kemal (2004), *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev. Recep Boztemur, Ankara.

MANOF, Atanas (2001), *Gagauzlar* (Hıristiyan Türkler), çev. M.Türker Acaroğlu, TTK, Ankara.

NAYIR,Yaşar Nabi (1936), *Balkanlar ve Türklük*, Ankara.

TÜZÜN, Süleyman (1998), İkinci *Dünya Savaşı Yıllarında Türk İç Politikasında Dış Türkler Meselesi* (1939-1945), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

URALGİRAY, Yusuf (1981), Romanya'da Türk İslam Kültürü, Dobruca'nın Dünü, Bugünü, Yarını, A.Ü. DTCF Doğu Dilleri, C. II, sa. 42'den ayrı basım, Ankara.

ÜLKÜSAL, Müstecip (1966), *Dobruca ve Türkler*, Ankara.

WİTTEK, Paul (1952), "Yazıcıouglu Ali on the Christian Turks of the Dobrudja" *BSOAS*, University of London, vol.14, part: 3.

Bucharest Ambassador Hamdullah Suphi and Gagauz Turks

Assist.Prof.Dr. Yonca ANZERLİOĞLU*

Abstract: After closing of the Turkish Hearths, Hamdullah Suphi was appointed as Bucharest Ambassador in 1931. During his mission, he took a lively interest in Gagauz Turks living in Dobrudja and Basarabya. He contributed to the opening of schools for then as well as providing then with the opportunity to go to Turkey for education. He strave to enable Gagauz Turks to gain Turkic consciousness and to create a bridge between Turks of Turkey and Gagauz Turks in Romania. Beside that, he also attempted to settle Gagauz Turks in Turkey. Although the Second World War hindered his plans, it is historical reality that his activities as the Turkish Ambassador in Bucharest had great importance for Gagauz Turks.

Key Words: Turkish Embassy in Bucharest, Hamdullah Suphi, Gagauz Turks, Christian Turks

*Hacettepe University, Institute of Ataturk's Principles and History of Turkish Revulution / ANKARA
yonca@hacettepe.edu.tr

bilig ✦ Autumn / 2006 ✦ Number 39: 31-51
© Ahmet Yesevi University Board of Trustees

Посол Бухареста Хамдуллах Супхи и гагаузы

Помощник Доцента Доктор Ёнджа Анзероглу*

Резюме: После закрытия Тюркских Очагов в 1931 году с вступлением Хамдуллаха Супхи на должность в Бухарестское посольство стал проявляться непосредственный интерес к гагаузам, живущим в Добрудже и Бесарабии. Для них были открыты школы и была обеспечена возможность их обучения в Турции. Были приведены все возможности для того, чтобы они достигли тюркского сознания и находились в тесном контакте с турками, и более того были приведены попытки обеспечения того, чтобы они полностью заселились в Анатолии. Однако Даже если 2 Мировая война и стала препятствием на пути к достижению этих целей историческим фактом является то, что для гагаузов эта деятельность была очень важной.

Ключевые слова: Посольство Бухареста, Хамдуллах Супхи, гагаузы, турки -христиане

* Университет Хаджеттепе, Институт Принципов Ататюрка и Истории Революции/ Анкара
yonca@hacettepe.edu.tr

билиг ✦ осень 2006 ✦ выпуск: 39: 31-51
© Попечительский Совет Университета Ахмета Ясави